

mentų. Tai padaryta Bibliografijos ir knygotyros centro Nacionalinės spaudos archyvo ir Lietuvos nacionalinės

Martyno Mažvydo bibliotekos Komplektavimo skyriaus darbuotojų didelio ir įtempto darbo dėka.

¹ Бодике М. Национальная библиография как свидетель национальной памяти // Международная каталогизация : дайджест зарубежной прессы. - Москва, 1994. - Вып. 1, p. 14-20.

² Račkovska E. Respublikinės spaudos saugyklos susiformavimas // Iš bibliografijos aruodų. - Vilnius, 1985. - P. 13-20.

³ Varnienė R. UBCIM programa // Bibliografijos žinios'94 : straipsnių rinkinys. - Vilnius, 1995. - P. 13-34.

Summary

Lithuanian National Press Archive as the Basis of the Universal Bibliographic Control

Enrika RAČKOVSKA

National Press Archive has been accumulated since 1945 in Lithuania. By March 29 decision of that time government Lithuania's Book Palace was founded, that was reorganized to the Centre of Bibliography and Book Science of Martynas Mažvydas National Library of Lithuania in 1992. Accumulation and preservation of national documents of all kinds from the olden times up to nowadays are the main functions of the Centre.

Since January, 1946 up to now legal deposit copies of publications of all sorts issued in the Republic and documents since 1997, issued in nontraditional files, i.e. audio-visual and electronic documents are received regularly. On the basis of legal deposit copy 3 191 700 documents (two copies of every document) were accumulated at the National Press Archive in 1945-1998.

During post-war hard times difficult conditions over

200 000 copies of books, notes, cartography, publications on art, etc., as well as 3244 titles of periodical publications issued in Lithuania till 1945 were accumulated. In the Centre of Bibliography and Book Science 112 unique Lithuanian books of the XVIIth-XIXth centuries are preserved.

Due to thorough examination the collection of 15 633 copies of books and 305 titles of serial publications in Hebrew and Yiddish published in Lithuania have been made up.

The main function of the National Press Archive is exhaustive and proper preservation of archival documents collection for future generations. In addition to that the press archive is the background for the national current and retrospective bibliography.

UDK 002.2(474.5)

Archyvinių dokumentų kolekcijos iš Bibliografijos ir knygotyros centro rezervinio fondo (Šv. Jurgio bažnyčioje)

Jolita STEPONAITIENĖ

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Gedimino pr. 51, 2600 Vilnius

Dar 1995 m. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos (LNB) Rankraščių skyriui iš Bibliografijos ir knygotyros centro (BKC) saugyklų perduota daug triukšmo spaudoje sukėlusios Torų kolekcija. Tai buvo tik didelio darbo - neaprašytų ir netyrinėtų dokumentų pėrėmimo ir tvarkymo - pradžia. Per pastaruosius trejus metus LNB Rankraščių skyrius pasipildė daugiau kaip 3000 laikinųjų saugojimo vienetų būtent iš šių saugyklų (pagal Rankraščių skyriuje galiojančią tvarką naujai priimti, neaprašyti ir nesuinventorinti dokumentai formuojami į laikinuosius saugojimo vienetus). Šiuos laikinuosius apskaitos vienetus aprašius ir išnagrinėjus, skyriuje saugomų skaitytojams prieinamų dokumentų skaičius labai padidės.

Praėjo beveik pusė amžiaus nuo tų laikų, kai į Šv. Jurgio bažnyčią buvo vežami ir kraunami neregistruoti ir neaprašyti archyviniai dokumentai. Užrašai ant aplančių liudija, kad buvo bandoma, gal ir ne vieną kartą, juos aprašyti ar surūšiuoti. Galime tik pasidžiaugti, kad jie sulaukė šių dienų, kad dauguma yra pakankamai geros būklės ir jų nereikia restauruoti.

Didžiausia dalis į minėtą saugyklą patekusių dokumentų - tai Vilniaus regione susiformavę reikalų raštai: Vilniaus vyskupystės institucijų, Vilniaus mieste veikusios švietimo ir visuomeninių organizacijų, knygynų, Vilniuje ir jo apylinkėse gyvenusių ir dirbusių žymių žmonių, dvarininkų archyvai ir jų fragmentai. Yra keletas rankraštinė religinio turinio knygų su Marijampolės marjonų vienuolyno, Plungės bibliotekos antspaudais. Stambesnius archyvinių dokumentų fondus aptarsime išsamiau.

Peržiūrėjus iš saugyklų priimtus dokumentus, buvo nutarta dar kartą išanalizuoti ir suformuoti į laikinuosius fondo apskaitos vienetus senuosius XVI-XIX a. reikalų raštus. Taip sudarytas Vilniaus kapitulos fondas (F 190). Tai 1543-1896 m. dokumentai, parašyti lotynų, kanceliarine slavų, lenkų, rusų kalbomis. Dokumentai labai įvairūs, bet gali būti, kad dalis jų prie Kapitulos archyvo pateko atsitiktinai (pavyzdžiui, Vilniaus Šv. Jokūbo, Savičiaus ligoninių, privačių gydytojų, miesto policijos valdybos išduoti mirties liudijimai, leidžiantys laidoti Bernardinų kapinėse). Fonde daugiausia dokumentų, susijusių su pranciškonų vienuolijos reikalais, prade-

dant Lietuvos didžiojo kunigaikščio Augusto II, valdžiusio 1697-1706 ir 1709-1733 m., raštais pranciškonų vienuolynams. Išskirtini išrašai iš Vilniaus, Trakų, Smolensko pavičių ir vaivadijų Žemės ir Pilies teismų, Lietuvos vyriausiojo tribunolo knygų, pranciškonams priklaususių žemių ribų aprašymai, teismų procesuose naudotų dokumentų sąrašai, teismų sprendimai. Daugiausia teismų vykdavo dėl žemių, todėl visi šie dokumentai ir buvo reikalingi vienos ar kitos pusės tiesai paliudyti. Platus Kapitulos susirašinėjimas - tai Šv. Stanislovo bažnyčios (Katedros) prelatų ir kanauninkų raštai Kapitulai, taip pat Kapitulos raštai Vilniaus pranciškonų, jėzuitų, bazilijonų konventams. Galima paminėti Kapitulos aktą dėl altoriaus dovanojimo Vilniaus katedrai. Į atskiras grupes reikėtų išskirti išrašus iš bažnyčių vizitacijų knygų, Kapitulai priklausančių namų Pilies gatvėje rejestrus, perkamų namų inventorius, išrašus iš Kapitulos knygų dėl Šv. Jono bažnyčios, Kapitulos archyvo dokumentų sąrašus, išrašus iš Kapitulos teismo knygų, Švenčiausios Trejybės bažnyčios dokumentus. Iš pranciškonų vienuolijos dokumentų išskirtini ir bernardinų dokumentai. Tai bernardinų vienuolyno Kenoje dokumentai, žemių ribų aprašymo nuorašai, inventoriai, Bernardinų bažnyčios parapijos įsakymų ir kitų dokumentų registracijos knyga.

XVIII-XIX a. dvarų istoriją tyrinėjantiems mokslininkams bus įdomu susipažinti su Rukonių, Germaniškių, Tauragės dvarų inventoriais, sąskaitomis ir kitais dokumentais, įvairių mokesčių sąrašais. Manytume, kad dėmesio sulauks ir reikalų raštai, susiję su kilmingomis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės giminėmis (pavyzdžiui, kunigaikščių Oginskių žemių, kuriose stovėjo pranciškonų vienuolynas, dokumentai, Jono Oginskio testamentų kopija, kardinolo Jurgio Radvilos prašymas įtraukti pataisas į III Lietuvos Statutą, Aleksandro ir kitų Sapiegu XVII a. pab.-XVIII a. pr. dokumentai bei Igno Tyzenhauzo XVIII-XIX a. sandūros dokumentai). Beje, dalis šio Vilniaus kapitulos archyvo saugoma Mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje. Dar prieš porą dešimtmečių tuometiniai Knygų rūmai perdavė Mokslų akademijai dalį netvarkomų rankraštinė dokumentų. Gali būti, kad tai buvo Kapitulos archyvo dalis.

Išsamiau pristatysime numizmato ir kolekcionieriaus, JAV lietuvių kultūros veikėjo A. Račkaus kolekci-

ją. Jos dokumentai sukėlė ypatingą skyriaus darbuotojų susidomėjimą, nes dalis A. Račkaus archyvo jau daugiau kaip pusę amžiaus saugoma LNB. Dar 1940 m. tuos dokumentus (laiškus, šeimos dokumentus, straipsnius medicinos, numizmatikos klausimais ir kt.) bibliotekai perdavė V. Nagys-Nagevičius, kuris apsigyveno A. Račkaus ūkyje Maironiškių kaime (dabar - Zarasų raj.). Šį fondą (F 63) skyriaus darbuotojos aprašė, sudarė katalogą. Iš BKC saugyklų priimti dokumentai visai kitokio pobūdžio. Tai labai vertinga XX a. pradžios lietuvių išsivijios dokumentų kolekcija. Joje sukaupia lietuvių draugijų, tokių kaip „Tautiška Draugystė Lietuvos broliu ir seseru Amer. Chicago, Ill.“, „Draugystė Didžio Lietuvos kunig. Kestucio“, „Draugystė Šv. Mateušo Apaš.“, „Simano Daukanto teatrališkos jaunuomenės klubas“, „Lietuvių darbininkų sąjunga“ ir kt., spaudinių, atvirėlių, vokiškų, mokesčių mokėjimo, pašalpos kvitų, susirinkimų protokolų. Visų šių dokumentų priklausomybę A. Račkaus kolekcijai rodo antspaudai „Dr. Alexander M. Rackus. ANTIQUARIAN & NUMISMATIST 2051 W. 43 dr. St., Chicago“ ir ranka prirašytas inventoriaus numeris. Aišku, kad visų dokumentų pagal numerius nėra, bet dar galime tikėtis jų rasti tarp dokumentų, gautų iš BKC saugyklų.

Kaip minėta, dauguma dokumentų priklausė Vilniuje veikiančioms organizacijoms. Prie tokių priskirtini M. ir J. Šlapelių šeimos dokumentai. Naujai suformuotas fondas (F 196) pavadintas Šlapelių šeimos dokumentais todėl, kad tai ne tik Šlapelių knygyno reikalų raštai, bet ir asmeniniai laiški, buitinės sąskaitos ir pan. Aišku, pagrindinę šio fondo dalį sudaro Šlapelių knygyno dokumentai: pajamų ir išlaidų knygos, knygų katalogai, sąskaitos, knygų užsakymo kvitai. Tai reikalų raštai, apimantys 1904-1944 metus.

Nors ir ne tokie gausūs kaip Šlapelių, bet į atskirą fondą išskirti Zavadskių šeimos dokumentai (F 191), tarp jų ir J. Zavadskio įkurtos leidyklos ir spaustuvių įvairių metų sąskaitos, pašto išlaidų registracijos žurnalai, pajamų ir išlaidų (1917-1918, 1937-1939) knygos, 1898 m. cenzūros leistos spausdinti knygos „Wszecchswiat Katalicki w obrazach“ rankraštis.

Minėtinas ir Vilniuje šio amžiaus 4-ajame dešimtmetyje veikusių vyrų choro „Echo“ fondelis (F 199). Jį sudaro choro narių sąrašai ir anketos, pajamų ir išlaidų registracijos žurnalai, valdybos susirašinėjimo bylos, susirinkimų protokolai.

Gausus vienetų skaičiumi Lenkų jaunimo sąjungos (Związek młodzieli polskiej w Wilnie) fondas (F 194). Didžiausią dokumentų dalį sudaro įvairių draugijos organizuotų konkursų dalyvių sąrašai, pažymėjimai, konkursų rezultatų suvestinės, draugijos sekcijų, veikusių Trakuose, Bialistoke, Poznanėje, Naugarduke, Volkovyske, kituose Baltarusijos ir Lenkijos nedideliuose miesteliuose, narių sąrašai. Minėtinas draugijos susirašinėjimas (gaunami raštai ir siunčiamų raštų kopijos), sąskaitos, kvitai, draugijos leidinių prenumeratos knygos, taip pat

jos narių rašyti referatai. Dėmesį atkreipia aukų rinkimo badaujantiems Vilniaus vaivadijoje paremti (1929 m.), aukų rinkimo Vilniaus Bazilikos remontui akcijų dokumentai, draugijos narių anketos, ataskaitos, sąskaitos, pašto išlaidų suvestinės ir kt. Dokumentai apima 1925-1935 metus.

Į atskirą fondą išskirtas Žydų mokytojų instituto (1844-1873 m. jis vadinosi Vilniaus rabinų mokykla) archyvas (F 193), apimantis 1845-1918 m. dokumentus. Tai instituto pajamų ir išlaidų knygos, gaunamų ir siunčiamų raštų registracijos žurnalai, užsiėmimų tvarkaraščiai, žinių vertinimo žurnalai.

Minėtini Merkinės pravoslavų cerkvės dokumentai (F 192). Tai 1845-1942 m. bažnyčios pajamų ir išlaidų, korespondencijos registravimo, dvasininkų veiklos aprašymo knygos. Beje, ši cerkvė Antrojo pasaulinio karo metais buvo sugriauta, o po karo jos vietoje pastatyti Kultūros namai.

Iš antspaudų ant dokumentų galima spėti, kad iš Žemės ūkio rūmų bibliotekos į buvusių Knygų rūmų saugykla pateko jaunųjų ūkininkų rateliuose rašyti referatai sodininkystės, daržininkystės, namų ruošos, Lietuvos istorijos ir geografijos temomis (F 195).

Grįžtant prie Torų kolekcijos (F 186), reikia pasakyti, kad tai kol kas vienintelė aprašyta kolekcija, priimta iš BKC. Buvo priimta daugiau negu 300 Torų ir jų fragmentų, teko jas išmatuoti, detaliam aprašyti defektus, nes visų ant pergamento rašytų dokumentų apskaita ypatinga. Didžiausia problema buvo identifikuoti Torų fragmentus, nes skyriuje nėra darbuotojų, mokančių hebrajų kalbą ir gerai pažįstančių Šventąjį Raštą, tačiau išieiti radome. Dabar iš 370 šio fondo apskaitos vienetų tik 52 neidentifikuoti, visi kiti nustatyti, kuriai Torai jie priklausė. Darbą palengvino tai, kad Torų perrašymo tradicija neleidžia nukrypti nuo originalo, todėl kai kurias Toras buvo galima identifikuoti pagal tuos pačius rašto ženklus. Dažnas sakydamas „Tora“, turi omenyje Penkiaknygę, tačiau Toromis vadinamos ir kitos Biblijos knygos, Dešimt Dievo įsakymų ar Pamokslai. Tokiame kontekste žodis „Tora“ reiškia daugiau dokumento fizines ypatybes (parašytas ant pergamento, susuktas į ritinį, turintis medinius laikiklius). Taigi Rankraščių skyriuje saugoma 48 pilnos Penkiaknygės ir 186 jų fragmentai. Be to, yra dar po keletą prie Istorinių knygų priskiriamų Jozuės, Teisėjų, Rutos, Esteros knygų, prie Išminties knygų priskiriamų Pamokslininko, arba Eklieziasto, knygų, Giesmių giesmės, Dešimt Dievo įsakymų, Pamokslų knygų. Manoma, kad daugelis šių Torų - XIX a. daryti nuorašai. Raidžių rašymo ypatybės, rašalo spalva tik nedaugelį jų leido priskirti ankstesniems amžiams.

Ateityje susipažinus ir išstudijavus, į atskirą fondą bus išskirtas ir dokumentų rinkinys apie XIX a. nacionalinius išsivaduojamuosius sukilimus. Tai istorikės J. Karacėvskos surinkta medžiaga apie 1831 ir 1863 m. sukilimus ir jų dalyvius - Vilniaus vyskupą A.B. Klungevičių, kunigą vienuolį J. Rapalą.

Suprantama, ne visi naujai gauti dokumentai turi išliekamosios vertės, ne visi jie peržiūrėti, tačiau jau dabar galima teigti, kad dalis jų papildys nuo seno LNB Rankraščių skyriuje kaupiamą pamokslų kolekciją, fonototraukų, natų, pavienių dokumentų rinkinius, redakcijų jungtinių ir draugijų jungtinių fondus. Jau dabar gali-

me pasidžiaugti, kad saugosime Alberto Kojelavičiaus-Vijūko herbyno XVII a. pabaigos rankraštinių nuorašų, Vilniaus archeografinės komisijos surinktą medžiagą apie Vilniaus vyskupystės bažnyčias su jų planais ir nuotraukomis bei daug kitų dokumentų, susijusių su Vilniaus vyskupystės dekanatais.

Summary

Collections of Archival Documents from Depositories of the Centre Bibliography and Book Science

Jolita STEPONAITIENĖ

As early as in 1995 Torah collection committed to Department of Manuscripts of National Library of Lithuania from depositories of the Centre Bibliography and Book Science and raucously met by press was only the beginning of large work acquainting and adopting documents which were not described or researched. During the last three years the accession of Department of Manuscripts was over 3000 items namely from these depositories.

The biggest part of documents from aforesaid depository: documents which were formed in Vilnius region - archives and their fragments from institution of Vilnius diocese, educational and public organizations, bookshops in Vilnius, famous people and landowners who lived and worked in Vilnius and its surroundings.

There are a few manuscriptal books of religious content with stamp of Marijampolė Marian monastery.

Significant documents are of the Šlapeliai family (F 196). Not so abundant but separated into individual fund the Zavadskiai family documents (F 191). Separate fund has the archive of Vilnius Jewish teachers institute (F 193, 1845-1918).

Back to Torah collection it must be mentioned that at the moment it is the only arranged collection which was taken from the Centre of Bibliography and Book Science.

Not all documents arranged yet, however it is evident that they will complement the collection of sermons stored for a long time, funds of photography, collections of music, etc.